

Шило Є. П.,
аспірант відділу проблем державного управління
та адміністративного права
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

LEGAL PRINCIPLES OF ACTIVITY OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Стаття присвячена дослідженню змісту та шляхів реалізації правових принципів діяльності Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади. Автор удосконалив систему правових принципів, на яких повинна діяти поліція, визначає їх роль в управлінській діяльності та забезпеченні публічної безпеки і порядку. Також ним пропонуються напрями удосконалення законодавства про поліцію.

Ключові слова: поліція, виконавча влада, правові принципи, система, законодавство.

Статья касается исследования содержания и путей реализации правовых принципов деятельности Национальной полиции Украины как центрального органа исполнительной власти. Автор совершенствует систему правовых принципов, на которых должна действовать полиция, определяет их роль в управленческой деятельности и обеспечении общественной безопасности и порядка. Также им предлагаются направления совершенствования законодательства о полиции.

Ключевые слова: полиция, исполнительная власть, правовые принципы, система, законодательство.

This Article deals with the substance and ways of realization the legal principles of the activities of the National Police of Ukraine as a central executive body. The author improves a system of legal principles on which the police should act, defines their role in management activities and ensuring of public safety and order. Directions for improving the police legislation are also proposed by author.

Key words: police, executive authority, legal principles, system, legislation.

Постановка проблеми. Основною метою діяльності держави є створення на державному рівні ефективної системи гарантій прав і свобод. Такими вихідними гарантіями є правові принципи, на яких базується виконання завдань та функцій, покладених на той чи інший державний орган. Відповідно, адміністративно-правове регулювання у тій чи іншій галузі підпорядковано принципам, властивим цій сфері. Іншими словами, принципи визначають зміст і спрямованість діяльності Національної поліції України.

Сьогодні особливої актуальності набувають питання, що пов'язані з реалізацією державної політики у сферах відання поліції, зокрема з ефективністю державного управління та забезпечення публічної безпеки і порядку. Враховуючи те, що основу діяльності поліції складають правові принципи, видається доречним їх дослідити, а також визначити напрями їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-теоретичну основу дослідження склали праці таких вітчизняних і зарубіжних учених у галузі теорії держави і права та адміністративного права, як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, О.К. Безсмертний, Ю.П. Битяк, І.Л. Бородін, І.П. Голосніченко, О.В. Джафарова, Д.С. Денисюк, В.В. Доненко, В.В. Донський, В.О. Заросило, О.Ф. Кобзарь, А.Т. Комзюк, М.В. Корнієнко, М.Н. Курко, О.В. Негодченко, А.Ю. Олійник, О.І. Остапенко, А.М. Подоляк, О.П. Рябченко, В.В. Сокурєнко та інших. Окремі аспекти принципів діяльності поліції висвітлювалися у працях О.А. Банчука, О.Ю. Прокопенка, О.С. Проневича, А.В. Солонар, С.М. Лелета, В.І. Фелика, В.В. Чумака та інших. Незважаючи на наявні науко-

ві дослідження, поставлена проблема є недостатньо висвітленою та потребує додаткового вивчення.

Метою статті є визначити і проаналізувати правові принципи діяльності Національної поліції України та шляхи їх реалізації на основі аналізу теоретико-методологічних засад та нормативно-правових актів. Також запропонувати напрями удосконалення діяльності поліції в Україні.

Виклад основного матеріалу. Функціонування Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади базується на системі правових принципів, які за своєю сутнісною характеристикою є проекцією філософської категорії «принцип» на сферу права. Зокрема, на думку А.Ю. Олійника, С.Д. Гусарева, О.Л. Слюсаренко, принципи права – це закріплені у праві головні ідеї, вихідні засади або основи функціонування, які характеризують його зміст, головне призначення та зумовлені загальними закономірностями розвитку суспільства [1, с. 64]. В.Н. Хропанюк стверджує, що принципи права – це основні, вихідні положення, які юридично закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя. Вони акумулюють у собі найхарактерніші ознаки права, визначають його юридичну природу. Принципи права лежать в основі діяльності правової держави, всіх органів державної влади [2, с. 215].

Оскільки принципи права лежать в основі діяльності Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади, то є дуже важливим, щоб нормативно-правові акти, які регулюють діяльність цього органу, містили в собі такі чіткі та зрозумілі принципи права, які б не суперечили один одному та були визнані міжнародною спільнотою. Адже їх суперечливість, неправильне трактування та/або

не встановлення, неминуче призводить до хибного правового регулювання будь-якої сфери діяльності держави, включаючи правоохоронну.

Відомий іспанський політик і вчений Хав'єр Солана, говорячи про діяльність державної влади України, сказав: «Ви любите грати з правилами, а не грати за правилами. А ви повинні грати за правилами. Це необхідність, якщо ви хочете дійсно йти вперед» [3]. На нашу думку, саме принципи права є гарантіями, які не дають «грати з правилами (нормами)». Тому вважаємо за необхідне дослідити систему правових принципів, на яких базується діяльність Національної поліції України. Це дозволить сформулювати цілісну уяву про їх зміст та повноту, дослідити досконалість трактування та виявити недоліки, які необхідно виправити.

Аналіз такої системи необхідно розпочати з **принципів, закладених на етапі її утворення та до прийняття Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 року № 580-VIII** [4]. Їх аналіз є актуальним з огляду на те, що процес становлення поліції ще не завершився, а наступні кроки щодо утвердження діяльності цього нового центрального органу виконавчої влади будуть відбуватися з урахуванням того, які засади були сформовані на початковому етапі і яка стратегія розвитку була запроваджена. При цьому вони не регулюють поточну роботу, а скоріше є орієнтиром формування та становлення Національної поліції України.

Зазначимо, що у вітчизняній адміністративно-правовій науці не було сформовано вичерпної системи принципів діяльності поліції, закладених на етапі її утворення, що ускладнило напрацювання єдиного підходу до їх відображення в законодавстві та реалізації на практиці. Це і не дивно, адже ще до 2015 року в Україні діяв такий правоохоронний орган, як міліція, якому були притаманні інші, відмінні від поліції, принципи діяльності, наприклад: централізація, бюрократизація і мілітаризація, що створювали підґрунтя для карально-репресивного характеру діяльності цього державного органу.

Спроби виокремлення засад, на яких повинна формуватися і діяти нова, демократична поліція у країнах Східної Європи, включаючи Україну, робили такі науковці, як М. Капарін та О. Мареніна. Зокрема, вони виділяли наступні принципи формування поліції: *деполітизація, децентралізація, демілітаризація*. Їх ще називали три малі «д», які перетворюються в одну велику «Д». Успішне застосування цих принципів привело у Європі до великої «Д» – демократизації поліції [5, с. 271–273]. На нашу думку, запропонований ними перелік засад є доволі прогресивним, а тому має право на існування та використання у вітчизняній науці, а також для створення в Україні поліції соціально-сервісного зразка.

Український вчений О.А. Банчук поділяє зазначену думку науковців та наголошує на наступних умовах реалізації цих принципів в Україні. Так, він вважає, що *деполітизація* поліції можлива за умови проведення інституційної реформи, що полягає у виділенні поліції з Міністерства внутрішніх справ;

позбавленні міністра (як політичної особи) повноважень щодо оперативного управління поліцією; запровадженні виключно конкурсного добору на посади службовців, у тому числі керівного складу; закріпленні в законі прозорих процедур просування по службі; запровадженні чіткої і відкритої дисциплінарної процедури і порядку звільнення осіб зі служби [6, с. 6]. Щодо *децентралізації*, то на його думку, вона може реалізуватися як шляхом створення місцевої поліції (поліції громад, муніципальної поліції), так і підвищення звітності і підконтрольності національної поліції місцевим громадам та їх представницьким органам. При цьому необхідно, щоб керівництво й особовий склад сил місцевої поліції безпеки обирався всією громадою або місцевою радою, а відповідальність за забезпечення публічного порядку і безпеки на території населених пунктів і об'єктів місцевого значення слід покласти виключно на громади. Держава своєю чергою повинна залишити за собою розслідування правопорушень і забезпечення безпеки на об'єктах регіонального і державного значення [6, с. 6–7]. Варто зазначити, що така форма децентралізації є доволі поширеною у світі та ефективно застосовується.

Стосовно умов реалізації принципу *демлітаризації* при створенні поліції в Україні вчений зазначає, що демлітаризація повинна призводити до залучення виключно цивільних державних службовців в апарати міністерств й органів правопорядку. Уніформу повинні носити лише ті службовці, яким необхідно себе ідентифікувати як представників влади у відносинах з приватними особами на публічних об'єктах (вулицях, дорогах, парках тощо). Вливання нових кадрів дозволить змінити культуру і якість роботи органів правопорядку [6, с. 7].

Український науковець О.А. Мартиненко, розмірковуючи у своїх працях [7; 8] над реформуванням органів внутрішніх справ та створенням в Україні поліції, спробував виділити принципи, на яких повинна утворюватися поліція в Україні, та встановити умови, за яких можлива успішна реалізація цих принципів. Зокрема, він виділяє наступні принципи національного реформування органів внутрішніх справ, включаючи поліцію, та умови їх реалізації: 1) *верховенство закону*. До нього вчений відносить: верховенство права; додержання Конституції та законів України; дотримання принципів і норм міжнародного права; пріоритет прав та свобод людини, повага до гідності людини, їх захист на засадах рівності усіх осіб перед законом, незалежності від походження, статусу, переконань та інших ознак; 2) *деполітизація*. Його реалізація полягає у розмежуванні сфер політичного та фахового керівництва, що забезпечить на цій основі стабільність керівного складу у центрі та на місцях; заборони діяльності в системі органів внутрішніх справ партій, рухів та громадських об'єднань, що мають політичні цілі [7, с. 44–45]; 3) *децентралізація*. Цей принцип, на думку вченого, вимагає саме управлінських, а не структурних змін, оскільки результатом його втілення має стати децентралізація прийняття рішень,

відповідальності та розподілу ресурсів, які є необхідними для ефективного та оперативного реагування поліції на місцевому рівні; 4) *демільтаризація*. Реалізація цього принципу можлива за умови, що поліція, виконуючи у суспільстві сервісну функцію та сприймаючи громадян як клієнтів та партнерів, буде мати іншу організаційну структуру, ніж військові підрозділи. Найнебезпечнішою є не стільки мілітаризована структура поліцейських підрозділів, скільки спорідненість внутрішньої культури армії та поліції як наслідок тоталітарної, мілітаризованої системи радянського періоду [8, с. 141–142]; 5) *підзвітність та прозорість у роботі, тісна співпраця з населенням та місцевими громадами* [7, с. 44–45]. Досліджуючи цей принцип, О.А. Мартиненко дійшов висновку, що його втілення можливе за таких умов: встановлення державного, громадського цивільного та відомчого контролю над діями поліції [8, с. 142]; колегіальності під час вироблення та прийняття рішень; поєднанні прозорості з необхідним рівнем конфіденційності [7, с. 44–45]; 6) *професійна підготовка персоналу*. Цей принцип, на думку вченого, можливо реалізувати за умови розроблення та впровадження професійних стандартів службової діяльності; проведення кадрової політики на засадах професіоналізму, компетентності та відданості справі, чесності, справедливості, моральності працівників [7, с. 45].

З вищевказаного можна зробити висновок, що наявні різні підходи до бачення системи принципів, які необхідно реалізувати для побудови діяльності нової поліції в Україні. Ці погляди вчені висловлювали ще до створення Національної поліції України, у зв'язку з чим вони мають особливе значення, оскільки наразі ми можемо побачити, чи були вони враховані та застосовані законодавцем при утворенні поліції в Україні.

Зазначимо, що ці принципи були закріплені в нормативно-правових актах і стали правовою основою для побудови цього державного органу. Зокрема, правовими актами, в яких сформовані принципи діяльності Національної поліції України на етапі її утворення є: Стратегія розвитку ОВС та Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ, схвалені 22 жовтня 2014 року розпорядженням Кабінету Міністрів України [9] [10], Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [11].

Аналіз правових актів та наукових підходів дає можливість виділити таку систему принципів діяльності Національної поліції України, закріплених до прийняття Закону про НПУ: *верховенство права, деполітизація, децентралізація, демільтаризація, професійність, відкритість і прозорість, тісна взаємодія з населенням та місцевими громадами (community policing)*, а також встановити вимоги щодо їх реалізації. Зазначимо, що принцип верховенства права є конституційним принципом, закріпленим у ст. 8 Конституції України [12], норми якої є нормами прямої дії. Тому всі державні органи, які

створюються в Україні, повинні безумовно утворюватися та діяти на підставі цього принципу.

Принцип деполітизації. У політології під поняттям деполітизація мається на увазі процес і досягнутий результат бажання вивести ті чи інші владні структури, організації, сфери життя і діяльності з-під активного впливу політики, насамперед політики певних політичних партій [13, с. 46]. Тобто в контексті цієї статті під цим поняттям слід розуміти вжиття заходів щодо позбавлення впливу політиків і політичних партій на поліцію.

Відповідно до вищевказаних підзаконних актів цей принцип повинен реалізовуватися шляхом дотримання наступних вимог: 1) чіткого розподілення функцій із формування політики Міністерством та реалізації такої політики центральним органом виконавчої влади – Національною поліцією; 2) чіткого розмежування політичного управління та професійного керівництва; 3) незмінності керівника поліції у разі зміни Уряду або Міністра внутрішніх справ України; 4) упровадження механізмів сталості професійного складу посадових осіб; 5) встановлення заборони посадовим особам висловлювати особисте ставлення до тієї чи іншої політичної партії та обговорювати політику партій; 6) встановлення відповідальності у вигляді відсторонення посадової особи від роботи у разі діяльності в інтересах представників політичних сил.

Принцип децентралізації. Цей важливий принцип зумовлює такий спосіб визначення та розмежування завдань і функцій, за якого більшість з них передається з рівня центральних органів на рівень нижчий і стає власними завданнями та повноваженнями органів нижчого рівня [14, с. 9].

Як вбачається з п. 5 ст. 3 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [11], метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні.

Згідно з вказаними вище підзаконними актами принцип децентралізації повинен реалізовуватися шляхом виконання наступних вимог: 1) територіальні органи та підрозділи поліції повинні мати право самостійно вирішувати питання планування поточної діяльності, кадрової політики та розподілу наданого бюджету, несучи повну відповідальність за прийняті рішення перед місцевою громадою та керівництвом; 2) планування поточної діяльності територіальних підрозділів здійснюватиметься на підставі рекомендацій, спрямованих апаратом органу державної влади, з урахуванням особливостей регіональної ситуації та потреб місцевих громад; 3) бюджетування повинно врегульовуватися таким шляхом, який дозволить територіальним підрозділам використовувати ресурси, надані місцевими органами самоврядування; 4) частина функцій з підтримки правопорядку (патрулювання громадських місць, дотримання правил торгівлі та паркування транспортних засобів тощо) має бути передано під юрисдикцію місцевої (муніципальної) поліції, ство-

реної за рішенням місцевих органів самоврядування, та буде фінансуватися за їх кошти.

Принцип демілітаризації. Сутність цього принципу полягає у переході від карального до соціально-сервісного змісту діяльності поліції та ліквідацію військової дисципліни та способів підготовки.

Так, вимагається, щоб підрозділи поліції були цивільними службами, персонал яких частково буде виконувати службові обов'язки в уніформі, але не матиме спеціальних звань, аналогічних військовим, та не буде використовувати військову атрибутику чи символіку. Водночас у Національній поліції України залишатимуться лише працівники тих підрозділів, які безпосередньо виконуватимуть завдання з охорони громадського порядку, боротьби зі злочинністю, охорони державних органів та важливих об'єктів тощо. Своєю чергою система професійних стандартів поведінки має бути спрямована на розвиток у персоналу ініціативності, самостійності в прийнятті рішень, готовності нести відповідальність за власні вчинки. А система підготовки поліцейських повинна бути спрямована на зміну їх ставлення до виконання службових обов'язків, як до діяльності, що спрямована на надання оплачуваних державою послуг із забезпечення насамперед безпеки кожної особи, її особистих та майнових прав, суспільних та державних інтересів.

Принцип професійності. Цей принцип означає запровадження професійного відбору та підготовки кадрів, яке супроводжуватиметься розробкою високих стандартів роботи та поведінки поліцейських, з гарантуванням належного матеріального забезпечення. У науці виділяють такі ознаки професіоналізму працівників поліції: 1) професійну правову культуру [15, с. 67]. Науковець О.О. Дякова називає її як чітке знання нормативної бази, що регламентує виконання професійних обов'язків, визнання авторитету прав і свобод людини, чітке виконання приписів норм права [16, с. 193–194]; 2) ділову надійність, здатність успішно та безпомилково здійснювати конкретну правоохоронну діяльність як у звичайних, так і в екстремальних ситуаціях; 3) наявність досягнень в процесі службової-трудова діяльності [15, с. 67].

Умовою реалізації цього принципу є запровадження: 1) нових якісних критеріїв та процедур відбору кандидатів на службу. Крім фізичних якостей кандидата, мають оцінюватися розумові здібності, особливості мотивації і самоконтролю, обачність, знання власних переваг і недоліків, здатність розуміти почуття інших і вміння впливати на них, уміння будувати і підтримувати робочі взаємовідносини, впевненість у власних силах, уміння слухати і спілкуватися, здатність брати ініціативу на себе і підтримувати оптимістичний настрій колег, уміння працювати в групі, здатність засвоювати нові знання і вміння; 2) рейтингової системи тестування та відбору кандидатів на службу; 3) періодичної переатестації кадрів зі змінами критеріїв перевірки; 4) запровадженні двоступеневої процедури конкурсного відбору кандидатів на керівні посади регіонального рівня, що полягає в оцінці загальної компетенції

та компетенції у спеціальних галузях; 5) підвищення зарплати та соціальних пільг (безоплатне медичне страхування, безвідсоткові довгострокові кредити); 6) системи корпоративної етики та протидії професійній деформації, надаючи обов'язкову та регулярну психологічну допомогу персоналу з метою запобігання негативним явищам, а також безконфліктної реалізації особистих, корпоративних та державних інтересів; 7) внутрішнього контролю, наприклад, технічне відеоспостереження за персоналом протягом робочого часу, періодичні перевірки щодо професійної невідкупності.

Принцип відкритості і прозорості. Відкритість є обов'язком державної влади із забезпечення можливості вільного доступу громадян до здійснення управління державними справами [17, с. 15–16]. Вона дозволяє громадянам отримати адекватне уявлення та сформувані критичне судження про функціонування Національної поліції на засадах демократичності [18, с. 44]. Прозорість полягає у встановленні умов, що забезпечують залучення громадян та інших об'єктів управління до прийняття управлінських рішень шляхом створення і гарантування високого рівня їх обізнаності щодо змістового та процедурного аспектів державно-управлінської діяльності [17, с. 15–16]. Вона дозволяє впливати на рішення та діяльність поліції.

Реалізація зазначеного принципу повинна забезпечуватися шляхом дотримання наступних вимог: 1) запровадження відкритості поліцейських підрозділів для форм зовнішнього контролю, у тому числі громадського контролю; 2) створення посад або окремих підрозділів, які відповідатимуть за зв'язок із громадськістю та міжнародними організаціями; 3) запровадження безперешкодного доступу до інформації про планування роботи поліції, реалізації запланованих заходів та результатів роботи; 4) здійснення інформаційної політики, яка забезпечить широкий багатоканальний зворотний зв'язок з різними категоріями громадян (листування, особисті прийоми, соціальні мережі, електронне листування, телефонні консультації), а також дозволить переконатися в тому, що рішення та дії правоохоронців є максимально прозорими та відкритими для населення; 5) запровадження новітніх інформаційних технологій для автоматизованого обліку будь-яких звернень громадян та гарантованої реакції персоналу на ці звернення, для аналізу повідомлень громадян про правопорушення та прогнозування криміногенної ситуації, для візуалізації цієї діяльності та інформування громадян у межах інформаційної платформи «Crime mapping» [10]. Як вірно зазначає О.Ф. Кобзар, цей принцип є стратегічним елементом формування якісної взаємодії між громадськістю та Національною поліцією [18, с. 43].

Принцип тісної взаємодії з населенням та місцевими громадами (community policing). Сутність цього принципу полягає у спільній роботі громади та поліції щодо вирішення проблем. Це не тільки спільне патрулювання, а й налагодження контактів та співпраця у запобіганні і виявленні злочинів. Він

вимагає відкритості та безперервного формального і неформального діалогу між поліцією і громадою. Його втілення на пряму залежить від децентралізації Національної поліції України, оскільки структура поліції повинна бути побудована так, щоб сприяти утворенню довіри між поліцією і населенням.

Цей важливий принцип повинен реалізовуватися шляхом запровадження наступних вимог: 1) встановлення виключно партнерських засад взаємодії з громадами в межах загальноновизнаного у світі підходу «community policing»; 2) запровадження постійного аналізу проблеми місцевого населення та окремих груп для планування службової діяльності та оцінки ефективності власної роботи; 3) здійснення постійного моніторингу потреб вразливих груп населення, виявлення до них толерантності та надання їм додаткової допомоги; 4) проведення регулярних навчань персоналу з питань роботи з уразливими категоріями населення, запобігання торгівлі людьми, профілактики злочинів на ґрунті ненависті та проявів дискримінації меншин; 5) запровадження оцінки ефективності роботи по взаємодії з населенням та місцевими громадами, основними критеріями якої буде: якість реагування на повідомлення населення, якість стосунків громадян з персоналом, активність поліцейського персоналу в розв'язанні поточних проблем мешканців району, інтенсивність робочих зв'язків із органами самоврядування, державної влади, засобами масової інформації.

Проведений аналіз вищезазначених принципів діяльності Національної поліції України, сформованих на етапі її утворення, та вимоги щодо їх реалізації дає можливість зрозуміти, якою вона повинна стати та яким вимогам має відповідати.

Тепер зупинимося на дослідженні принципів, які закріплені в Законі про НПУ та нормативно-правових актах, на яких ґрунтується діяльність вже новоутвореної поліції. Оскільки їх дослідження допоможе з'ясувати, які принципи і вимоги були втілені в законодавстві, чого не вистачає та що слід зробити для того, щоб ними не можна було «грати».

Так, систему основних принципів діяльності Національної поліції України визначено Розділом II Закону про НПУ [4], де зазначено, що поліцейські у своїй діяльності керуються принципами: *верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервності*. Одразу необхідно зазначити, що здебільшого принципи закріплюються у преамбулах і загальних нормах правових актів та часто потребують конкретизації. Проте цього разу законодавець доволі ґрунтовно підійшов до змістовного наповнення принципів діяльності Національної поліції України, що має результат у їх виділенні в окремий розділ Закону про НПУ та деталізованому розкритті їх змісту. З огляду на вказане вважаємо за необхідне зупинитися лише на тих, зміст яких не був розкритий раніше у цій статті, або які містять прогресивні положення, або є недопрацьованими.

Принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини та законності. Ці три принципи можна назвати «три кити» європейської цивілізації, що створили фундаментальні засади взаємодії суб'єктів міжнародного, європейського та внутрішньодержавного права [19, кн. 1, с. 59]. *Принцип верховенства права* стоїть на вершині. Він є одним із найцінніших здобутків людства, про що неодноразово наголошено у документах Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Європейського Союзу, відображено у доктринах та актах багатьох держав [20, с. 83]. Сутнісною характеристикою принципу верховенства права є пріоритет прав і свобод людини, що впливає з положення ст. 3 Конституції України: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [21, т. 1, с. 98]. Ю.Р. Кривицький, погоджуючись з думкою М.І. Козюбри, зазначає, що у верховенстві права акумульовані наукова істина, цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії і практичний юридичний досвід, правові ідеї і здоровий глузд [22, с. 9–10].

На практиці гарантування верховенства права є однією з проблем в Україні, які потребують свого невідкладного вирішення. Тому, на нашу думку, є дуже важливим закріплення в ч. 2 ст. 6 Закону про НПУ [4] певної новели для чинного законодавства України, яке регулює діяльність правоохоронних органів, а саме положення про те, що принцип верховенства права застосовується поліцією з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (надалі – «ЄСПЛ»). Вірно зазначає С.П. Головатий про те, що саме ЄСПЛ належить роль творця сучасної основи нормативного тлумачення змісту принципу верховенства права. Практика цього поважного органу (його рішення) є концептуальною основою для напрацювання необхідного юридичного інструментарію, через який цей принцип набуває конкретних форм [23, кн. 2, с. 1170]. Тобто ЄСПЛ встановлює практичні рамки застосування верховенства права, не даючи можливості його ігнорування, а рішення ЄСПЛ є інструментом покарання за порушення цього принципу. Закріпивши в Законі про НПУ таке положення, законодавець чітко вказав поліції на обов'язок аналізувати практику ЄСПЛ, враховувати її під час службової підготовки і у своїй діяльності та надав додатковий інструмент покарання поліцейських.

На нашу думку, це рішення є правильним, оскільки «поліція володіє особливими повноваженнями (включаючи дозвіл на потенційне застосування сили) тимчасово позбавляти людей їх свободи, обмежувати повне користування правами (наприклад, зупинити, опитати, затримати і помістити під варту, вилучити майно, зняти відбитки пальців, зробити фотографії, провести повний особистий огляд), а також, у надзвичайних обставинах, застосовувати смертоносну силу» [24, с. 28]. Отже, закріплення в законодавстві про поліцію такого прогресивного положення є дуже важливим та сприятиме підвищенню правосвідомості у правоохоронців і утвердженню верховенства права.

Що стосується *принципу дотримання прав і свобод людини*, то він є похідним від принципу верховенства права та зумовлює такий характер правовідносин людини і поліції, за якого остання повинна спрямовувати свою діяльність на забезпечення захисту і дотримання конституційних прав і свобод людини. «Без захищеності прав людини не існує верховенства права, а без верховенства права неможливо досягти захищеності прав та основоположних свобод людини» [25, с. 28]. Цей принцип включає у себе положення, які вказують, що форми і методи діяльності поліції не повинні порушувати права і свободи людини [26, с. 126]. Існують різні підходи до його найменування: одні називають його принципом гарантування прав і свобод людини, інші принципом пріоритету прав і свобод людини, проте його зміст від цього не змінюється і чітко відображається в його назві.

Наступним у системі принципів діяльності Національної поліції України є *принцип законності*. Відповідно до п. 41 Доповіді із верховенства права, схваленої на 86-му пленарному засіданні (25–26 березня 2011 року) Венеціанської комісії, принцип законності, разом із принципом дотримання прав людини та іншими, визнано елементом принципу верховенства права [27, с. 177]. Крім цього, у п. 42 цього документу зазначено, що цей принцип означає, що приписів права (law) слід неухильно дотримуватись. Ця вимога поширюється не лише на фізичних осіб, а й на владні структури, суб'єктів публічного та приватного характеру. Оскільки необхідна умова законності висувається до діяльності посадових осіб, то вона також вимагає, щоб посадові особи мали уповноваження на свої дії та діяли в межах наданих їм повноважень. Законність також передбачає, що жодна особа не може зазнати покарання, якщо вона не порушила раніше ухвалених приписів права, що вже набули чинності, та що за порушення закону (the law) має наставати відповідальність [27, с. 177–178].

Згідно зі ст. 8 Закону про НПУ [4] під принципом законності розуміється, що поліція повинна діяти виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. При цьому поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази. Як вірно зазначив С.Ю. Жила, вказаний принцип визначає межі діяльності поліцейського як службової особи, якій дозволено тільки те, що прямо визначене у законі [26, с. 126].

Вищевикладене дає можливість зробити висновок, що закріплені у Законі три принципи, так звані «три кити», за своїм змістом цілком відповідають правам та свободам, гарантованим Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та Конституцією України, дотримання яких є вкрай важливим для функціонування відкритого і демократичного суспільства. При цьому «поліція відіграє головну роль у захисті цих прав, без яких демократія була б лише позбавленим змісту поняттям, або безпосередньо, забезпечуючи демократичні механізми,

або непрямым чином, через спільну відповідальність за підтримку верховенства права» [28, с. 45].

Крім цього, зазначимо, що ст. 12 Закону про НПУ [4] введено певну новелу для чинного законодавства України, що регулює правоохоронну діяльність, – *принцип безперервності*. Законом закріплено, що поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського. Поліція не має права відмовити в розгляді або відкласти розгляд звернень стосовно забезпечення прав і свобод людини, юридичних осіб, інтересів суспільства та держави від протиправних посягань з посиланням на вихідний, святковий чи неробочий день або закінчення робочого дня.

На думку В.І. Фелика, принцип безперервності полягає у тому, що Національна поліція здійснює превентивні дії постійно, безперервно та цілодобово, в тому числі при патрулюванні, припиненні інших правопорушень та злочинів [29, с. 41]. Водночас деякі вчені вважають, що нормативна форма викладу цього принципу могла б бути чіткішою і зрозумілішою. Так, Д.С. Денисюк вказує на те, що деякі аспекти цього принципу є незрозумілими, наприклад: чи можливо звертатися до поліцейського за допомогою поза його службою (не під час виконання ним своїх обов'язків); надати допомогу це його право чи обов'язок; чи буде він нести відповідальність за ненадання допомоги; чи буде поширюватися на поліцейського соціально-правовий захист, якщо він отримає поранення або ушкодження у таких випадках (поза службою)? [30, с. 67–68].

Не можемо не погодитися з думкою Д.С. Денисюка про те, що деякі аспекти цього принципу є незрозумілими, можна навіть сказати неповними. Водночас на деякі з питань дає відповідь зміст присяги працівника поліції, встановлений ст. 64 Закону про НПУ, відповідно до якої особа, яка вступає на службу в поліцію присягається вірно служити Українському народові, дотримуватися Конституції та законів України, втілювати їх у життя, поважати та охороняти права і свободи людини, честь держави [4]. Тобто працівник поліції у будь-якому випадку зобов'язаний охороняти права і свободи людини. Також на деякі питання дає частково відповідь ч. 2 ст. 18 Закону про НПУ, відповідно до якої поліцейський на всій території України *незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби* в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій, *зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують*, і повідомити про це найближчий орган поліції [4].

Виходячи з вказаного, на нашу думку, принцип безперервності полягає у тому, що Національна поліція України, як орган державної влади, функціонує без вихідних та святкових днів, цілодобово. Також цей принцип має на увазі, що поліцейський незалежно від того, виконує він свої службові обов'язки

чи ні, у разі отримання повідомлення або виявлення подій, що посягають на права та свободи, повинен застосувати всі наявні у нього знання та засоби для рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, припинення вчинення кримінального правопорушення, і повідомити про це найближчі компетентні органи.

З огляду на вказане вважаємо за доцільне **доповнити ст.12 Закону про НПУ частиною 3 наступної редакції:**

«3. Поліцейський незалежно від виконання службових обов'язків, місцезнаходження і часу доби в разі отримання повідомлення або виявлення подій, які посягають на права та свободи, повинен застосувати всі наявні у нього знання та засоби для рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, припинення вчинення кримінального правопорушення і повідомити про це найближчі компетентні органи.»

Інші принципи діяльності поліції – *політична нейтральність (деполітизація), відкритість та прозорість, взаємодія з населенням на засадах партнерства (тісна взаємодія з населенням та місцевими громадами)* – вже були розглянуті нами на початку цієї публікації, тому немає необхідності зупинятися на них детально. Заслуговує на увагу лише те, чи були враховані Законом про НПУ раніше запропоновані науковцями та нормотворцями умови і вимоги по їх реалізації, та чи є не доопрацювання. Забігаючи наперед, зазначимо, що на жаль, *Законом про НПУ не враховано значної частини таких важливих умов і вимог, яких необхідно було дотриматися для реалізації цих принципів.*

Наприклад, принцип політичної нейтральності (деполітизації) не повною мірою враховує умови і вимоги щодо розмежування сфер політичного та фахового керівництва і забезпечення сталості керівного складу. Зокрема, ч. 2 ст. 21 Закону про НПУ передбачено, що керівник поліції призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України відповідно до пропозицій Міністра внутрішніх справ України. Згідно з ч. 4 ст. 21 Закону про НПУ перший заступник та заступники керівника поліції призначаються на посаду та звільняються з посади Міністром внутрішніх справ України за поданням керівника поліції [4]. Тобто закріплення за Міністром внутрішніх справ України, посада якого є політичною, повноважень щодо висунення кандидатури керівника поліції та призначення і звільнення його заступників безпосередньо надає йому можливість призначати на ці посади «необхідних» людей або перешкоджати їх звільненню, що фактично дає змогу управляти Національною поліцією України.

На нашу думку, Голова поліції та його заступники повинні бути незалежними та діяти як одна команда. Для цього необхідно, щоб керівник призначався незалежним суб'єктом та мав право самостійно призначати і звільняти своїх заступників або надавати по ним пропозиції такому суб'єкту. Адже це сприятиме підвищенню фаховості, ефективності та стабільності керівного складу Національної поліції України.

Зазначимо, що схожий підхід вже міститься в ч. 1, 2 ст. 19 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 року № 3166-VI (надалі – «**Закон про ЦОВВ**»), відповідно до якої керівник центрального органу виконавчої влади та його заступники призначаються на посаду та звільняються з посади Кабінетом Міністрів України за пропозицією Комісії з питань вищого корпусу державної служби [31]. Тобто керівники центральних органів виконавчої влади, що підпадають під дію законодавства про державну службу, призначаються колегіальним органом за поданням теж колегіального органу.

З огляду на вказане запровадження такого колегіального підходу було б цілком виправданим для призначення і звільнення керівника поліції, навіть який має спеціальні звання, а для заступників необхідно, щоб Голова поліції або входив до складу Комісії з питань вищого корпусу державної служби, або мав право на надання спільної з комісією пропозиції Кабінету Міністрів України. Для практичного введення на законодавчому рівні вказаних пропозицій необхідно лише привести Закон про НПУ у відповідність до положень Закону про ЦОВВ, з незначними доопрацюваннями. До речі, згідно з ч. 2 ст. 18 Закону про ЦОВВ до повноважень міністра у відносинах з центральним органом виконавчої влади взагалі не входить право погодження призначення та звільнення з посад керівника центрального органу виконавчої влади та його заступників.

Таким чином, на нашу думку, **необхідно внести зміни до ч. 2 ст. 21 Закону про НПУ та викласти її у наступній редакції:** *«Керівник поліції призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України на підставі пропозицій Комісії з питань вищого корпусу державної служби відповідно до законодавства про державну службу».* А також **пропонуємо внести зміни до ч. 4 ст. 21 Закону про НПУ та викласти її у наступній редакції:** *«Перший заступник та заступники керівника поліції призначаються і звільняються Кабінетом Міністрів України на підставі спільної пропозиції Комісії з питань вищого корпусу державної служби та керівника поліції відповідно до законодавства про державну службу».* Внесення змін у законодавство сприятиме втіленню на практиці не тільки принципу деполітизації, але і принципу демілітаризації, який реалізуватиметься шляхом створення можливості цивільних осіб зайняти посаду керівника чи заступника у правоохоронному центральному органі виконавчої влади.

Щодо принципу відкритості та прозорості, то Законом про НПУ пропонується, що «поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічного порядку та громадської безпеки» [4, ст. 9]. Однак термін «постійне інформування» не досить конкретно виписаний, оскільки не встановлено строки такого інформування [32]. Також

не встановлено види та форми інформування, окрім надання щорічного звіту, передбаченого ст. 86 Закону про НПУ. Положення про Національну поліцію, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877 [33], теж не виправило цієї ситуації, оскільки взагалі не прописує чітких механізмів реалізації принципу відкритості і прозорості. Небажання надання чітких і окреслених виразів принципу відкритості і прозорості спричинило те, що не було враховано таких вимог до нової поліції, як запровадження публікації повних звітів за основними напрямками діяльності, включаючи плани та результати роботи поліцейських підрозділів, загальний бюджет, розміри та структуру витрат, характеристику персоналу поліції (за віком, статтю, рівнем освіти та кваліфікації), кадрові зміни, аналіз основних проблем діяльності. Не було враховано вимог стосовно запровадження новітніх інформаційних технологій для автоматизованого обліку будь-яких звернень громадян та гарантованої реакції персоналу на ці звернення, для аналізу повідомлень громадян про правопорушення та прогнозування криміногенної ситуації, для візуалізації цієї діяльності та інформування громадян у межах інформаційної платформи «Crime mapping» [10]. На нашу думку, ці вимоги повинні бути враховані і закріплені саме у Законі про НПУ, що надасть їм можливість реалізуватися та розвинутися у підзаконних, зокрема, відомчих актах.

Щодо реалізації принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства, то в Законі про НПУ не враховано вимог про спільне патрулювання з представниками громадськості та налагодження неформального діалогу між поліцією і громадою. Також Закон про НПУ не врахував необхідність здійснення постійного моніторингу потреб вразливих груп населення, виявлення до них толерантності та надання їм додаткової допомоги, не кажучи вже про необхідність проведення регулярних навчань персоналу з питань роботи з уразливими категоріями населення, профілактики злочинів на ґрунті ненависті та проявів дискримінації меншин. Загалом принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства містить розпливчасті згадки про залучення громадськості і проведення з нею роботи.

Навіть більше, Законом про НПУ не закріплено принципу децентралізації. Але як ми вже зазначали, принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства (community policing) не може бути реалізований без проведення децентралізації шляхом утворення місцевої поліції, яка б утворювалася і складалася з місцевої громадськості, передачі їй функцій з підтримки правопорядку (патрулювання громадських місць, дотримання правил торгівлі та паркування транспортних засобів тощо) та забезпечення фінансової самодостатності органів місцевого самоврядування для її фінансування.

Виходячи з вказаного, зазначимо, що незважаючи на доволі ґрунтовне визначення у Законі про НПУ принципів діяльності Національної поліції України, їх система, зміст та втілення в практичну ді-

яльність не є досконалими. Це стосується не тільки неврахування багатьох важливих умов та вимог по їх реалізації, але й відсутності в Розділі II Закону про НПУ принципів децентралізації, демілітаризації та професійності, які були закладені на етапі утворення Національної поліції України і на яких вона надалі повинна була діяти.

Також в системі принципів діяльності Національної поліції України не було враховано таких загально визнаних засад, як *невтручання у приватне життя (поваги до приватного життя), презумпція невинуватості, етичність, пропорційність і ефективність*. Ці принципи на міжнародному рівні вважаються ключовими у діяльності поліції, а оскільки Україна прагне досягти найкращих світових стандартів, то вони мають бути включені до загальної системи принципів діяльності поліції та належним чином реалізовуватися в правозастосовній практиці.

Так, принцип невторування у приватне життя (поваги до приватного життя) полягає у тому, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Ніхто не може зазнавати вторування в його особисте і сімейне життя. Збирання, зберігання, використання та поширення інформації про особу без її згоди не допускається, крім виняткових випадків, передбачених законом [34, ст. 8, 12, ст. 32].

Пунктами 41, 42 Додатку «визначення сфери застосування кодексу» до Пояснювального меморандуму до «Європейського кодексу поліцейської етики» [28, с. 44] правильно підкреслено, що поліцейська діяльність, що включає вторування в право на повагу до приватного життя, повинна мати правове підґрунтя. Неприпустиме будь-яке свавільне вторування. Крім цього, використання нових інформаційних технологій великою мірою полегшує проведення поліцією операцій. Однак неконтрольоване використання особистих даних може становити порушення прав відповідних осіб на повагу їх приватного життя. Щоб уникнути будь-яких зловживань під час збору, зберігання та використання особистих даних, ця діяльність поліції повинна регулюватися керівними принципами із захисту даних, висвітленими у Рекомендації R (87) 15 Комітету міністрів Ради Європи Про регламентування використання особистих даних в поліції.

Зазначимо, що після серії терактів 11 вересня 2001 року на території США у Всесвітньому торговому центрі і Пентагоні у світі почалася безупинна тенденція вторування у приватне життя шляхом збирання, зберігання та використання інформації про приватне життя особи без її згоди, під ширмою боротьби з тероризмом і злочинністю. На цей час ця проблема продовжує збільшуватися з розвитком технологій, у тому числі і в Україні.

На нашу думку, щоб уникнути її подальшого розвитку, Національна поліція України у своїй повсякденній діяльності повинна керуватися принципом невторування у приватне життя та звертати увагу на Рекомендації R (87) 15 Комітету міністрів Ради Єв-

ропи Про регламентування використання особистих даних в поліції, враховуючи їх значущість.

Принцип презумпції невинуватості. Є одним із найважливіших принципів, що істотно впливає на правове становище громадян в демократичному суспільстві. Істотною ознакою презумпції невинуватості є те, що ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні протиправного діяння. З цього випливає, що обов'язок доводити вину особи покладається на обвинувача, тобто на органи та посадових осіб, які встановили факт скоєння протиправного вчинку і порушили провадження в справі. Це означає також неможливість перекладання ініціативи в дослідженні всіх обставин справи на осіб, притягваних до відповідальності на стадії розгляду справи, і обов'язковість дослідження всіх обставин справи стороною-ініціатором [21, т. 1, с. 496–497].

Як вірно зазначається у п. 48 Додатку «визначення сфери застосування кодексу» до Пояснювального меморандуму до «Європейського кодексу поліцейської етики», поліція виконує особливо важке завдання, оскільки вона повинна об'єктивно розслідувати справи, і навіть у тих випадках, коли зібрані проти особи докази видаються дуже серйозними, вона повинна дотримуватися презумпції невинуватості [28, с. 45]. На жаль, останнім часом в Україні мають місце випадки, коли людину звинувачують у вчиненні як кримінальних, так і адміністративних правопорушень без доведення вини в суді. До того ж це допускають найвищі посадові особи правоохоронних органів держави. Тому на цей час включення цієї засади до системи принципів діяльності Національної поліції України має особливу актуальність.

Принцип етичності. Цей принцип полягає у шанобливому ставленні працівників поліції до громадян і колег під час виконання покладених на них функцій і обов'язків. Елементами принципу етичності є гідна поведінка, розважливість, добросовісність, доброзичливість, тактовність, толерантність та інші.

О.С. Проневич, підтримуючи думку зарубіжних політеїстів, пояснює важливість розвитку та закріплення етичних принципів тим, що: будучи захисниками інтересів суспільства, працівники поліції повинні демонструвати високі стандарти поведінки; поліція уповноважена здійснювати негласні методи при оперативно-розшуковій діяльності, де належне використання конфіденційної інформації повною мірою залежить від особистісних якостей працівників; для представників етнічних меншин працівники поліції часто є уособленням влади у цілому; некваліфіковані та протиправні дії персоналу поліції отримують зазвичай значний суспільний резонанс та завдають невинуватості шкоди іміджу правоохоронної системи [35, с. 62–63].

На нашу думку, відсутність у Законі про НПУ принципу етичності не сприяє його дотриманню працівниками поліції. Хоча наказом Міністерства вну-

трішніх справ України від 09 листопада 2016 року № 1179 і були затверджені «Правила етичної поведінки поліцейських», проте, по-перше, це не надає значущості і сталості цьому принципу. По-друге, в правилах прописаний лише порядок його застосування. По-третє, правила не містять чіткого тлумачення сутності цього принципу та визначення його складових елементів. Загалом вважаємо, що принцип етичності повинен відображатися у нормативних актах вищої юридичної сили, що одночасно надасть поліцейським чіткості і доступності розуміння таких етичних настанов.

Принцип пропорційності і ефективності. Цей принцип забезпечує знаходження справедливого балансу між захистом індивідуальних прав та інтересів і прав суспільства загалом [36, с. 169]. Він передбачає вибір розумних, найбільш ефективних заходів для досягнення мети [37, с. 22]. Сутність цього принципу у діяльності поліції розкривається лише в контексті застосування поліцейських заходів (відповідно до ст. 29 Закону про НПУ обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним [4]). Застосований поліцейський захід є пропорційним, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди. На жаль, як і інші, цей принцип не включений до основних принципів діяльності поліції, закріплених в Розділі II Закону про НПУ.

Отже, в результаті проведеного дослідження пропонуємо виділити наступну систему принципів діяльності Національної поліції України: верховенство права, законність, дотримання прав і свобод людини, невтручання у приватне життя (повага до приватного життя), відкритість і прозорість, децентралізація, демілітаризація, професійність, взаємодії з населенням на засадах партнерства, безперервність, презумпція невинуватості, етичність, пропорційність і ефективність. При цьому безпосередньо до Розділу II Закону про НПУ необхідно включити наступні принципи: децентралізації, демілітаризації, професійності, етичності, пропорційності і ефективності.

Призначення цих принципів – спростити (наскільки це можливо) складні взаємини у великомасштабних поліцейських організаціях, зменшити можливість свавілля в поведінці співробітників поліції, встановити чіткі процедури взаємин співробітників між собою, а також з потерпілими і свідками, чітко розподілити відповідальність між співробітниками [38, с. 167]. Загалом сформована система принципів діяльності Національної поліції України сприятиме глибшому розумінню та постійному підвищенню ефективності діяльності Національної поліції України, її системи управління, правозастосування та зміцнення законності в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Олійник А.Ю. Теорія держави і права України: навч. посіб. / за ред. А.Ю. Олійник, С.Д. Гусарев, О.Л. Слюсаренко. Нац. акад. внутр. справ. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 176 с.
2. Хропанюк В.Н. Теория государства и права: учеб. пособие для вузов / под ред. В.Г. Стрекозова. Москва. 1995. 384 с.
3. У Європі порадили Україні не гратися з правилами. URL: <http://www.pravda.com.ua/news/2010/03/31/4902299/> (дата звернення: 17.12.2018).
4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 25.11.2018. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звернення: 17.12.2018).
5. Реформування поліції в країнах Центральної і Східної Європи: процес і прогрес / за ред. М. Капаріні, О. Мареніна. Київ: За друга, 2005. 296 с.
6. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. редакцією О.А. Банчука. Київ: Москаленко О.М., 2013. 588 с.
7. Права людини в контексті сучасного суспільства творення: монографія / М.Г. Вербенський, Т.О. Проценко, О.А. Мартиненко та ін. Вінниця: ТОВ «Нілон – ЛТД», 2016. 262 с.
8. О. Мартиненко. Основні принципи реформування органів внутрішніх справ як превентивний фактор порушень прав людини. Право України. 2009. № 10. С. 139–144.
9. Питання реформування органів внутрішніх справ України: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. № 1118-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1118-2014-%D1%80> (дата звернення: 17.12.2018).
10. Стратегія розвитку органів внутрішніх справ України та Концепція першочергових заходів реформування системи Міністерства внутрішніх справ: схвалені розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2014 р. № 1118-р. URL: www.kmu.gov.ua/document/247780692/R01118-00.doc.
11. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: схвалено Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 17.12.2018).
12. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016, 82 с.
13. Банчук-Петросова О.В. Політична нейтральність як основа кадрової політики держави. Правові, управлінські та економічні аспекти трансформації сучасного громадянського суспільства: матеріали Всеукр. наук.–практ. конф. викладачів та аспірантів, (Київ 25 бер. 2016 р.). Київ: Центр КНУКіМ, 2016. С. 45-50.
14. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е. та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України. Київ: ТОВ «Софія», 2012. 128 с.
15. Дашо Т.Ю. Професіоналізм у системі МВС. Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції: матеріал 2-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 9 грудня 2016 р.). Львів: ПП «Видавництво «Бона», 2016. С. 67–70.
16. Дякова О.О. Формування правової культури працівників національної поліції України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Харків, 2016. № 2. С. 189–199.
17. Гудима Н.В. Принципи відкритості та прозорості в діяльності органів державного управління України: автореф. дис. ... канд. з держ. упр. Київ, 2008. 22 с.
18. Кобзар О.Ф. Адміністративно-правове регулювання поліцейської діяльності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Дніпропетровськ, 2016. 418 с.
19. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у 2-х книгах / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2008. Книга перша: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко. 344 с.
20. Довгерт А. С. Дія принципу верховенства права у сфері приватного права. Хмельницький: Університетські наукові записки, 2007. № 2. С. 83-89.
21. Адміністративне право України. Академічний курс. Загальна частина: підручник у 2 т. /редкол.: В. Б. Авер'янов (голова редкол.) та ін. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2007. Т. 1 592 с.
22. Кривицький Ю. Верховенство права як принцип діяльності міліції: перспективи закріплення та реалізації в умовах реформування МВС України. Київ. Юридична Україна, 2013. № 8. С. 8–13.
23. Головатий С.П. Верховенство права: монографія: у 3-х кн. / за ред. С. Головатий. Київ: Видавництво «Фенікс», 2006. Кн. 2. Верховенство права: від доктрини – до принципу. 1276 с.
24. Руководство по демократическим основам полицейской деятельности. Составлено Старшим полицейским советником при генеральном секретаре ОБСЕ. Вена, 2008. 2 изд. 81 с. URL: <https://www.osce.org/ru/secretariat/23805?download=true>.
25. Головатий С.П. Верховенство права: ідея, доктрина, принцип: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Київ, 2008. 44 с.
26. Жила С.Ю. Правові та організаційні засади забезпечення громадської безпеки підрозділами Національної поліції: дис. ... канд. юрид. наук: Одеса, 2016. 222 с.
27. Верховенство права (довідь, схвалена Венеціанською комісією на 86-му пленарному засіданні 25-26 березня 2011 р.). Право України, 2011. № 10. С. 168-184.
28. Про Європейський кодекс поліцейської етики: Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи Res (2001) 10 від 19 вересня 2001 року. URL: <http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/rec1.pdf>.
29. Фелик В.І. Класифікація принципів профілактичної діяльності Національної поліції України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Ужгород, 2016. Вип. 38(2). С. 39–42.
30. Денисюк Д.С. Принципи діяльності національної поліції України: теорія та практика реалізації. Митна справа, 2015. № 5. С. 63–68.
31. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. Дата оновлення: 19.12.2018. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17/print1443105964459820> (дата звернення 18.12.2018).
32. Зауваження до проекту Закону України «Про Національну поліцію» (реєстраційний № 2822). Головне юридичне управління Верховної Ради України. Київ, 2015. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55082.
33. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 877. Дата оновлення: 20.07.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF> (дата звернення 19.12.2018).

34. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод визначає право людини: ратифіковано Законом від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. *Голос України* від 10.01.2001. № 3.
35. Проневич О.С. Організаційно – правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: дис ... д-ра юрид. наук. Харків, 2011. 445 с.
36. Starmer K. *European Human Rights Law: The Human Rights Act 1998 and the European Convention on Human Rights* / Starmer K. London: Legal Action Group, 1999. 883 p.
37. Дедов Д. И. Общеправовой принцип соразмерности и ограничения свободы предпринимательства. *Вестн. Москов. ун-та*, 2002. № 6. С. 22–28.
38. Калянов Д.П. Поліція країн ЄС та використання її досвіду в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України: теорія і практика: дис ... д-ра юрид. наук. Київ, 2010. 455 с.